

Тематичний блок: Матеріали XV Міжнародного з'їзду славістів (20.08 – 27.08.2013 р., Мінськ, Республіка Білорусь). Київ, 2013. С. 65–68.

3. Іваницька Н.Л. Семантичні єдності повнозначних слів. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм : [монографія]. Вінниця, 2012. 180 с.

4. Кулібаба С.О. Повнозначне слово в денотативному аспекті його вивчення / Електронний режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/25031/1/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%B1%D0%B0%D0%B1%D0%B0%20%D0%A1.%D0%9E.pdf>

5. Прокопенко І.М. Синтаксичні функції синсемантичних дієслів : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2005. 18 с.

6. Українська мова: Енциклопедія. Редакційна колегія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с. Електронний режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>

Юлія Габаль

*студентка IV курсу СВО бакалавра
факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(Наук. керівн. – д. філол. н., проф. Завальнюк І.Я.)*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА СКЛАДНИХ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ ВІДКРИТОЇ СТРУКТУРИ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Питання безсполучникового складного речення, зокрема його місця в системі мови, тривалий час залишається відкритим та неоднозначним у потрактуванні, попри численні розвідки мовознавців. Проблему безсполучникового складного речення досліджували такі вчені, як В. А. Белошапкова, А. А. Бронська, В. В. Виноградов, І. Р. Вихованець,

Н. В. Гуйванюк, С. І. Дорошенко, А. П. Загнітко, О. М. Пешковський, М. С. Поспелов, І. І. Слинько, О. О. Шахматов та ін. [4, с. 100].

Неоднозначність статусу складних безсполучникових конструкцій пов'язана з тим, що засобами зв'язку в них передусім слугують інтонація, змістова взаємозалежність частин та співвідношення видо-часових і модальних форм присудків. Відомо, що безсполучникові речення з боку семантики співвідносяться зі складносурядними та складнопідрядними компонентами, але з боку зовнішніх показників (відсутності сполучників і сполучних слів) очевидно, що складні безсполучникові речення заслуговують окремої класифікації.

У багатьох мовознавчих джерелах попередніх років поширена думка про те, що сферою функціонування складних безсполучникових речень слугує розмовно-побутовий стиль. Сучасні дослідження засвідчують інше: безсполучникові складні речення поширені в усіх стилях української мови, але не скрізь засвідчено повний перелік структурно-семантичних різновидів цих конструкцій [1, с. 299].

Метою статті є спостереження за особливостями функціонування складних безсполучникових речень відкритої структури у публіцистичному стилі, зокрема аналіз їхніх структурно-семантичних типів у мові сучасних українських газет.

Своєрідність складних безсполучникових речень відкритої структури полягає в тому, що вони співвідносні із складносурядними реченнями. Проте речення з темпоральними відношеннями належать до речень відкритої структури, а зіставно-протиставні мають закриту будову. Інтонаційно речення відкритої структури характеризуються однаковою тональністю кожного складника. Остання частина має інтонацію завершеності. Вимову цих речень супроводжує помірне зниження тону наприкінці кожного компонента і незначна пауза між ними.

У площині структурно-семантичного аспекту серед речень відкритої структури з перелічувальними відношеннями виділяють два різновиди: одночасність перелічуваних явищ та часова послідовність дій і станів.

Конструкції перелічувальної семантики зі значенням одночасності дій, фактів, явищ мають таку особливість: кожна з частин цього різновиду речень незалежно від способу її вираження виступає рівнозначним компонентом і семантично, і структурно [2, с. 37]. Значення одночасності явищ найчастіше передається однаковими формами дієслів-присудків: *Саме звіти звучить авторське музичне шоу з Євгеном Павлюковським, у прямому ефірі музиканти, молоді артисти грають, спілкуються з радіослухачами усюї України* [Україна молода, 03.01.2018, с. 12]. Дієслова присудки теперішнього часу *звучить, грають, спілкуються* увиразнюють семантику одночасності у цій конструкції. У другій предикативній частині спостерігаємо еліпсис головного члена речення – присудка. Очевидно, що музиканти *грають* або ж *перебувають* у прямому ефірі, але задля конденсації речення, зменшення навантаження на читача один із головних членів речення (присудок) опускають.

У реченні *Трохи не відразу після смерті Леніна від міністерства народної освіти «товариш Стравінський» навіть отримував запрошення подиригувати концертами у Ленінграді, його твори ще виконували в роки непу* [Україна молода, 22.10.2019, с. 2] значення одночасності подій передається дієсловами-присудками минулого часу *отримував, виконували* та наявністю в другій частині займенника *його* задля уникнення повторення сполучення слів *товариш Стравінський* у першій частині.

Безсполучникові складні речення, головний член яких виражений віддієприкметниковою предикативною формою на *-но, -то*, спрямовують нас до розуміння того, що йдеться про дію в її результаті, а не процесі: *В оновленому парку встановлено сучасну поливально-зрошувальну систему газонів і квітників, дитячий майданчик та знаряддя для воркауту, облаштовано багатофункціональне спортивне поле, встановлено шахові та*

тенісні столи [Хрещатик, 19.07.2019, с. 1]. Про те, що це речення належить до відкритої структури свідчить спільний для всіх частин член речення *в ... парку*.

Речення із наявністю в другій частині займенника чи прислівника, завдяки яким уникають повторень у першій, є досить поширеними на шпальтах української преси, напр.: *Жах хору та розпач Галатеї поволі вищує, вона може оживити коханого, перетворивши на джерело* [Україна молода, 22.10.2019, с. 13].

На особливу увагу заслуговують речення, у яких спостерігаємо повторення членів речення, напр.: *Бо Путін ходить по Донбасу, він чує російську мову, він ходить у російську церкву, він читає російську газету, він ходить у російський театр, він дивиться російське телебачення* [Україна молода, 03.01.2018, 3 січня 2018, с. 10]. Таке нагромадження займенника *він* має своєрідну висхідну інтонацію, кожна наступна частина підсилює попередню, задля зосередження уваги читача на певних особах чи реаліях життя. Прикметник *російський* стратегічно ужитий задля психологічного навантаження в усіх частинах, починаючи з другої. Щодо кількісного складу, подане речення складається із шести предикативних частин.

На сторінках українськомовних газетних видань також трапляються складні безсполучникові конструкції, представлені відкритим рядом номінативних речень: *Сумніви, вагання, альтернативи* [Літературна Україна, 01. 03. 2018, с. 8]; *Машина, поле, трактор, худоба* [Подільська зоря, 19.09.2019, с. 6]. Звичайно, ці речення будуть актуальними й зрозумілими лише в контексті; продовження ряду предикативних частин із значенням переліку можливе лише завдяки цілісному розумінню прочитаного. Семантико-комунікативну основу номінативних речень становить констатація певних фактів.

Складним безсполучниковим реченням перелічувальної семантики зі значенням послідовності властивий сталий порядок у розташуванні компонентів – постпозиція і семантико-значеннева залежність змісту другої

предикативної частини від першої. Спорідненість цього різновиду з конструкціями зі значенням одночасності дій, явищ полягає в тому, що вони є утвореннями перелічувальної семантики.

Частини, що виражають часову послідовність, семантично рівноправні між собою. Кількість предикативних частин у реченнях перелічувальної семантики зі значенням послідовності дій може становити від двох і більше компонентів, як і в реченнях зі значенням одночасності: *Пошлемо тебе до Києва у військову академію, вивчишся, будеш у нас великим чоловіком* [Україна молода, 22.10.2019, с. 6]. Кожна із предикативних частин цього складного безсполучникового речення утворена за моделлю односкладного речення (перше речення – узагальнено-особове – формально збігається з означено-особовими конструкціями, але має виразний характер узагальнення; друге та третє – узагальнено-особові з умовно-наслідковим значенням; одна дія є передумовою іншої).

Семантика послідовності подій беззаперечно пов'язана зі структурою цього різновиду: предикативні частини мають закріплений порядок розміщення предикативних одиниць (зворотна послідовність порушить логіку викладу). Напр.: *Дійство розпочалося державним Гімном України у музичному виконанні духового оркестру Головного управління поліції Донецької області, його багатоголос підхопили учасники пісенного форуму* [Слово просвіти, 07.11.2019, с. 12]. Якщо змінити позицію складників, то логіку викладу втратить будь-яка конструкція цього різновиду, бо у зворотному порядку описувані структури не зможуть відтворювати часову послідовність.

Нерідко в речення журналісти вводять своєрідні слова-маркери, які свідчать про послідовність подій, фактів, явищ: *Ми потрапили спочатку у Щастя, потім нас перевели під Дебальцеве* [Україна молода, 03.01.2018, с. 7]; *Спочатку він мене піднімав на резинках, потім навантаження збільшувалися...* [Україна молода, 03.01.2018, с. 7]. У поданих конструкціях такими маркерами є прислівники *спочатку* та *потім*. Перестановка

компонентів змінить семантику цих структур, тому такі трансформації недопустимі.

Через недостатність дослідження цього різновиду конструкцій у мовознавчій літературі немає повного аналізу способів вираження присудкових компонентів. Зокрема, Б. М. Кулик зауважує, що «присудки здебільшого бувають виражені однорідними видо-часовими формами», інші дослідники вважають, що вони передаються однаковими або різними часовими формами дієслова [3, с. 107].

Опрацьовані текстові джерела засвідчують наявність у складних безсполучникових конструкція як однакових, так і різних видо-часових форм дієслів. У процесі аналізу зафіксовано переважну більшість конструкцій, у яких одну часову площину створюють дієслова минулого часу, напр.: *20 червня 1941-го вона одержала диплом випускниці Харківського медичного інституту, її направили на роботу в село Вири Білопільського району на Сумщині* [Урядовий кур'єр, субота 28 грудня 2019, с. 12]; *З автором я познайомилася у соціальних мережах, він дав дозвіл на переклад та постановку п'єси в Україні* [Слово просвіти, 13.11.2019, с. 14]; *У селі і так довго не було будинку культури, нещодавно відбулося відкриття, діти почали повноцінно займатися* [Подільська зоря, четвер, 19.09.2019, с. 4].

У безсполучникових складних реченнях перелічувальної семантики зі значенням послідовності дії можливі такі поєднання часових форм присудків:

а) минулий і теперішній час: *Зроблені великі кроки із сучасного протезування, напрацьовуються програми* [Україна молода, 03.01.2018, с. 7]; *У вересні пасажиропотік оживився, чекаємо на приріст кількості пасажирів* [Вечірній Київ, 13.09.2018, с. 5]; *На комп'ютерну техніку виділили 35%, залишається 40% на меблі і 25 % на дидактику* [Вінницька газета, 17.05.2019, с. 6];

б) минулий і майбутній час: *Ляльки зроблено якісно, від душі, вони будуть справжніми оберегами* [Урядовий кур'єр, 28.12.2019, с. 11]; *Одне з*

бажань уже здійснилося: тепер зберемося біля новорічної ялинки разом із малою Софійкою [Урядовий кур'єр, 28.12.2019, с. 9].

Отже, функціонування складних безсполучникових речень не обмежується лише сферою усно-розмовного мовлення, про що свідчить широке використання цих конструкцій у мові сучасної української преси. Складні безсполучникові речення відкритої структури з погляду структури й семантики представлені реченнями зі значенням одночасності, послідовності подій. Присудки в таких конструкціях виражені здебільшого однаковими видо-часовими дієслівними формами. Обмежене коло застосування мають різні видо-часові присудкові дієслівні форми.

Список використаних джерел

1. Дорошенко С. І. Функціонування безсполучникових складних речень у художньому стилі. *Ритми сучасної філології*: збірн. наук. статей. Львів : ПАІС, 2007. С. 298–303.

2. Дорошенко С. І. Складні безсполучникові конструкції в сучасній українській мові. Харків : Вища школа. Вид-во при Харківському університеті, 1980. 152 с.

3. Кулик Б. М. Сучасна українська мова. Синтаксис складного речення. Київ : Радянська школа, 1963. 147 с.

4. Святобаченко І. С. Питання безсполучникового складного речення в українському та російському мовознавстві. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6 (2). С. 99–106.